

เศรษฐกิจการพาณิชย์ต่างประเทศ ของปัตตานีในอดีต*

ครองชัย หัตถา**

ปัตตานี (Pattani) มีชื่อปรากฏในเอกสารต่างประเทศในชื่อแตกต่างกัน เช่น Patani, Patani Petani, Patane, Pantai ini, Pak Tani, Pitani, Patanam, Patania, Pattania, Patanij, Patany Patana, Pathane, Tani, Fathani และ Fuodani เป็นต้น ปัตตานีในความหมายเดิมนั้น นอกจากจะหมายถึงจังหวัดปัตตานีหรือเมืองปัตตานีที่สืบทอดปรากฏมาถึงปัจจุบันแล้วยังหมายถึงเขตบริเวณปริมณฑลภาคใต้ตอนล่าง ครอบคลุมจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ในสมัยการปกครองแบบมณฑล พ.ศ.2449 ก่อนหน้านั้นในสมัยที่ปัตตานีมีการปกครองร่วมกับกัณฑ์ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-23 อาณาเขตของปัตตานีครอบคลุมพื้นที่ใต้เขตการปกครองของนครศรีธรรมราชลงมาตั้งแต่พัทลุง สงขลา ปัตตานี กัณฑ์ ไปจนถึงตรังกานู ปัตตานีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 มีความเจริญสูงสุดจนได้รับยกย่องว่าเป็นมหานคร (metropolis) ของภูมิภาคนี้ ปัตตานีระยะนั้นกลายเป็นเมืองท่าสำคัญ มีพ่อค้าชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขาย และพักอาศัยเป็นจำนวนมากทั้งชาวจีน ญี่ปุ่น อาหรับ เปอร์เซีย โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และสเปน เป็นต้น ปัตตานีจึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ก่อนหน้านั้นตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ย้อนไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 7 ปัตตานีและดินแดนแถบนี้เป็นที่ตั้งของอาณาจักรลังกาสุกะ (Langkasuka) ซึ่งเป็นอาณาจักรร่วมสมัยกับอาณาจักรฟูนัน (Funan) ต่อมาเมื่ออาณาจักร

ฟูนันเสื่อมลงในพุทธศตวรรษที่ 11 อาณาจักรลังกาสุกะจึงมีอำนาจปกครองและควบคุมเส้นทางการค้าบนคาบสมุทรมลายูทั้งหมด รวมไปถึงคอคอดกระและเมืองท่าชายฝั่งของอ่าวเบงกอล (Cady, 1964 : 56-57)

* เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง ปัตตานี : อู่อารยธรรมคาบสมุทรทองคำ วันที่ 23-24 เมษายน 2541 ณ ห้องประชุมสถาบันวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

**รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ความรุ่งเรืองของลัทธิศาสนา มีพื้นฐานจากตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม เป็นจุดกึ่งกลางของโลกตะวันออกกับตะวันตก (East-west center) และเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างจีนกับอินเดีย (Sino-Indian trade) จากเอกสารบันทึกของจีน ทำให้ทราบว่าการพัฒนาจากเมืองท่าเล็กๆ ของชาวพื้นเมือง จนเติบโตเป็นรัฐ (state) และอาณาจักร (kingdom) มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 จนเมื่อพ่อค้าและนักเผยแผ่ศาสนาชาวอินเดียกลุ่มแรกๆ เข้ามายังลัทธิศาสนา ทำให้อิทธิพลของอารยธรรมอินเดียแพร่เข้าสู่ลัทธิศาสนาอย่างกว้างขวางทั้งในด้านศาสนา ภาษา และศิลปะวิทยาการจนกล่าวได้ว่าลัทธิศาสนาเป็นรัฐแห่งอารยธรรมอินเดีย (Indianized State) ที่เก่าแก่และรุ่งเรืองที่สุดรัฐหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระยะเวลาประมาณ 1,400 ปีที่ลัทธิศาสนาดำเนินสถานะเป็นอาณาจักรและเสื่อมโทรมไป โดยมีปัตตานีเจริญขึ้นมาแทนที่สืบต่อมาอีกประมาณ 500 ปี ระยะเวลาเกือบ 2,000 ปีดังกล่าว ทำให้ปัตตานีและลัทธิศาสนาได้สร้างสมอารยธรรมต่างๆ ไว้มากมายในทุกด้าน เอกสารหลักฐานต่างๆ ในแต่ละยุคสมัยจึงมีมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะขาดความสมบูรณ์และข้อมูลบางอย่างได้ถูกทำลาย สูญหายหรือถูกนำไปที่อื่นมากแล้วก็ตาม

สำหรับสถาบันอุดมศึกษาแล้ว นับว่าเป็นพันธกิจที่สำคัญที่จะต้องศึกษาวิจัย เพื่อค้นหากิจกรรมทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของปัตตานีในอดีต" เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยเรื่อง "ปัตตานี

: ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และบทบาทด้านการค้ากับต่างประเทศ" งานชิ้นนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในอีกหลายๆ ส่วนของอดีตแห่งความรุ่งเรืองของปัตตานีตลอดระยะเวลาเกือบ 2,000 ปีที่ผ่านมา

การพาณิชย์ต่างประเทศของปัตตานีเจริญสูงสุดตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา จากการศึกษาภาคสนามและการศึกษาข้อมูลเอกสาร พบว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23 เมืองปัตตานีประกอบด้วยชุมชนใหญ่ 2 แห่ง คือ (1) บริเวณเขตพระราชวัง หรือ Kota Raja ที่กรือเซะเป็นที่อยู่อาศัยของราชินีและวงศานุวงศ์ ตลอดจนขุนนางและข้าราชการของสำนัก และ (2) บริเวณย่านการค้าและชุมชนที่บานา หรือบันดาร์ (Bandar) ซึ่งเป็นย่านธุรกิจ มีพ่อค้าชาวต่างประเทศอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ชาวจีน ญี่ปุ่น อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และชาวยุโรป คำว่า Bandar เป็นภาษาเปอร์เซีย แปลว่า บริเวณของเมืองที่เป็นท่าเรือและแหล่งค้าขายในสมัยนั้นบันดาร์จึงเป็นตลาดการค้านานาชาติ และเป็นศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ ของเมืองปัตตานี ในเอกสารบันทึกของพ่อค้าชาวคัทซึระระบุว่าบริเวณที่เป็นท่าเรือของปัตตานีในสมัยนั้นได้แก่ แนวสันทรายชายฝั่ง (sand dune) ความยาวประมาณ 3 กิโลเมตร (ปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลบานาไปจนถึงตำบลตันหยงลูโล๊ะ) มีเรือขนาดเล็กขนส่งสินค้าเข้ามาถึงชายฝั่ง ส่วนเรือขนาดใหญ่จอดทอดสมออยู่นอกฝั่งห่างออกไปเกือบ ๆ 1 ไมล์ ทั้งนี้เนื่องจากอ่าวมีความลึกเหมาะสมเรือสินค้าต่างประเทศเข้ามาค้าขายที่ปัตตานีเกือบตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในช่วงปลายเดือนเมษายนถึงพฤษภาคมเป็นช่วงที่ดีที่สุดที่เรือจะแล่นจากชวามายังปัตตานีและเดินทางกลับในเดือนตุลาคมส่วนจากเดือนตุลาคมถึงมกราคมเป็นช่วงที่มีเรือเข้ามาน้อย เนื่องจากเป็นช่วงมรสุมคลื่นลมแรงจัดอาจได้รับอันตรายระหว่างเดินทางเรือที่ทอดสมออยู่ก็อาจจมได้ นอกจากนั้นร่องน้ำหลายแห่งต้นเขินหรือปากแม่น้ำปิดชั่วคราว เนื่องจากมีตะกอนทรายฝังมาทับถมมากในช่วงมรสุมดังกล่าว ในเอกสารบันทึกของพ่อค้าคัทซึระระบุว่า ในการนำเรือเข้าเทียบท่าที่ปัตตานีนั้นเขาได้สังเกตเห็นภูเขาสูง เทือกหนึ่งเป็นจุดสังเกต (landmark) สมัยนั้นเรียกชื่อภูเขานั้นว่า "กุนุงอินทราคีรี" (Gunung Indragiri) ซึ่งหมายถึง ภูเขาแห่งพระอินทร์ (Bougas, 1994

ด้วยเหตุที่ทำให้เรือปัตตานีไม่มี พฤติกรรมการลักขโมย ปล้นสดมภ์ หรือขาดกรรมเกิดขึ้นบ่อย ๆ เหมือนที่ท่าเรือมะละกา ปัตตานี และสยาม ทำให้ท่าเรือปัตตานีได้รับความนิยมจากพ่อค้าชาวต่างประเทศมากกว่าท่าเรืออื่น ๆ ในเวลานั้น

ภาพวาดพ่อค้าชาวต่างชาติที่เข้ามาทำการค้าที่ปัตตานีในช่วงปลายสมัยอยุธยา

: 50-5) ภูเขาตั้งกล่าว ปัจจุบันคือเขาใหญ่ หรือbukit บือซาร์ (Bukit Besar) มีความสูงประมาณ 3,000 ฟุต อยู่ห่างจากฝั่งประมาณ 30 กิโลเมตรทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองปัตตานี

ร่องรอยบนพื้นดินบริเวณที่เป็นพระราชวัง ตลาด และท่าเรือยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน แม้ว่าสิ่งก่อสร้างในสมัยนั้นซึ่งส่วนใหญ่ปลูกสร้างด้วยไม้จะไม่เหลือเป็นหลักฐานอยู่เลยก็ตามสถานีการค้าของพ่อค้าชาวต่างชาติและชาวอังกฤษซึ่งปลูกสร้างครั้งแรกในปี พ.ศ.2145 และ 2155 จากบันทึกของชาวต่างชาติระบุว่าสร้างด้วยไม้เป็นอาคารขนาดใหญ่ กว้าง 24 ฟุต มีคูน้ำล้อมรอบ และมีคลองผ่านตรงไปจากตัวเมืองจนถึงอ่าว (Bougas, 1994 : 52) ร่องรอยของคลองดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่ แม้ว่าได้ดินขึ้นไปมาก และชาวบ้านได้ปรับพื้นที่ปลูกข้าว ชาวบ้านในสมัยก่อนเรียกบริเวณดังกล่าวว่า กาแล เบอลันดา (Kelang Belandar) หรือคลองดัทซ์ (Dutch Canal) เนื่องจากชาวยุโรปโดยเฉพาะพวกดัทซ์ปลูกสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ตลอดแนวคลองดังกล่าว ปัจจุบันยังมีเศษภาชนะถ้วยชามกระจายอยู่ทั่วไป บางจุดพบเศษภาชนะทับถมกันเป็นชั้นหนา ซึ่งเป็นไปได้ว่า

อาจจะเป็นจุดที่จอดเรือขนถ่ายสินค้าเครื่องถ้วยชามในสมัยนั้น ส่วนแนวคูเมืองและกำแพงบางส่วนยังพอเห็นเป็นหลักฐานอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านได้ปรับสภาพพื้นที่ทำการเกษตรจนสภาพหลักฐานเดิมเปลี่ยนแปลงไปมาก กำแพงพระราชวังด้านทิศใต้ทำด้วยท่อนซุงขนาดใหญ่ วางเป็นแนวนานกับคลองกรือเซะ ท่อนซุงบางส่วนที่หลงเหลืออยู่เพิ่งถูกเผาทำลายไปเมื่อไม่นานมานี้

ใกล้ๆ กับบันดาร์มีหมู่บ้านกรือเซะ (Kampung Kersik) กรือเซะเป็นตลาดการค้าขนาดใหญ่ในสมัยนั้น มีชาวจีนและชาวมลายูอาศัยอยู่มาก ตลาดที่กรือเซะมีอายุเก่าแก่มากกว่าบันดาร์ เชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยและค้าขายมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 หรือก่อนหน้านั้น ทางด้านตะวันตกของหมู่บ้านกรือเซะในปัจจุบัน มีสุสานขนาดใหญ่เรียกว่า กูโบจือแร (Kubo Cerang) เป็นที่ฝังศพของประชาชนทั่วไป คำว่า Cerang หมายถึง เนินดินขนาดใหญ่สำหรับพ่อค้าจากชาติต่างๆ ที่เข้ามาค้าขายและเสียชีวิตที่ปัตตานีจะถูกนำไปฝังที่กูโบดาแม (Kubo Dagang) ที่กูโบดาแมนี้ไม่มีหินวางที่หลุมฝังศพ หากไม่ฝังศพหรือไม่ทราบข้อมูลก็จะไม่ทราบว่าบริเวณนี้คือที่ฝังศพของพ่อค้า

ชาวต่างชาติที่มาทำการค้าขายที่ปัตตานีในสมัยนั้น ส่วนด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพระราชวังหรือเซะเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ (Kota Cina) หรือที่เรียกกันว่า China Town ในสมัยนั้น ปัจจุบันมีร่องรอยของการตั้งถิ่นฐาน ท่าเรือ เตาะเผา และสุสานชาวจีนปรากฏอยู่

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23 เมืองท่าปัตตานีเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปของพ่อค้าชาวตะวันตกนโยบายการค้าของปัตตานีมีความเป็นอิสระและไม่ขึ้นต่อกันที่ยุ่งยาก โปรตุเกสและฮอลันดาตั้งสถานีการค้าที่ปัตตานีก่อนที่จะติดต่อกับอยุธยา สินค้าจากตะวันตกมีจำหน่ายมากมาย เรือสินค้าจากจีนและญี่ปุ่นได้ขนถ่ายแลกเปลี่ยนรับสินค้าจากตะวันตกที่ปัตตานีไปจำหน่ายต่อที่อยุธยาและที่อื่นๆ โปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับปัตตานี ในปี พ.ศ.2059 ล่วงมาถึงปี พ.ศ.2081 มีชาวโปรตุเกสอยู่ที่ปัตตานีราว 300 คน นอกจากนั้นมีชาวตะวันออกชาติอื่นๆ เช่น จีน ญี่ปุ่น อีกด้วย หลังจากนั้นก็มีฮอลันดา อังกฤษ และสเปน ก็เข้ามาตั้งสถานีการค้าที่ปัตตานี การค้าที่ปัตตานีในระยนั้นเฟื่องฟูมาก มีเรือสินค้าเข้าออกตลอดเวลา สินค้าจากปัตตานีที่มีชื่อเสียงเป็นที่ต้องการของชาวต่างประเทศ ได้แก่ ข้าว ดีบุก งาช้าง กายาน ไม้หอม ครั่ง ไม้ฟาง หนังกวาง ชิง น้ำตาล เกลือ พริกไทย และสมุนไพรต่างๆ ส่วนสินค้านำเข้า ได้แก่ เครื่องถ้วยชาม แพร ไหม สินค้าบางประเภทได้ส่งต่อไปจำหน่ายยังต่างประเทศอื่นๆ อีกทอดหนึ่ง

ในปี พ.ศ.2156 Manuel Godinho de Eredia บันทึกไว้ว่า บริเวณชายฝั่งด้านตะวันออกของคาบสมุทรศรีประชากรมกและหนาแน่นกว่าชายฝั่งตะวันตกเมืองปัตตานี (Pattane) และปาม (Pam หรือปาหัง) มีประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับชาวมลายูมาช้านานก่อนกำเนิดเมืองมะละกา ในเวลานั้นเมืองสิงคโปร์ (Sycapura : สิงคโปร์) อยู่ภายใต้การปกครองของปาหัง ส่วนนครศรีธรรมราชนั้นพำนักอยู่ที่ปัตตานี ซึ่งถือว่าเป็นมหานคร (Metropolis) ของภูมิภาคมลายูในสมัยนั้น (Mohd Zamberi A. Malek, 1993 : 19)

เมืองท่าปัตตานีในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-23 ได้ชื่อว่าเป็นเมืองท่านานาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างแท้จริง เรือสินค้าจากแทบทุกชาติมาแวะจอด ดังที่

ปัตตานีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ก็ยังเป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่ มีฐานะมั่งคั่งและมีอิทธิพลมากต่อชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายในสมัยนั้น การที่ปัตตานีรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของประเทศตะวันตกทำให้ปัตตานีมีความรุ่งเรืองทางการค้า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง มีการเปิดเสรีทำการค้ากับนานาประเทศในระยนั้น จนกล่าวได้ว่าปัตตานีในขณะนั้นมีฐานะเทียบเท่าประเทศชั้นนำของโลก

Hamilton กล่าวถึงท่าเรือปัตตานีว่า "เป็นท่าเรือที่ใหญ่ที่สุดในย่านทะเลแถบนั้น (greatest port for trade in all those seas)" ด้วยเหตุที่ชาวเมืองเคร่งครัดในการปฏิบัติตามกฎของพระราชฯ พ่อค้าวานิชจึงพึงพอใจที่จะนำสินค้ามาที่ท่าเรือที่ปลอดภัยกว่า เขากล่าวว่า ท่าเรือปัตตานีเป็นท่าเรือคู่ค้า (staple port) ที่แนบแน่นกับเมืองท่าสุรัตในอินเดีย เมืองท่ากัว มะละบาร์ และโคโรมันเดล รวมถึงเมืองท่าอื่นๆ ของจีน กัมพูชา และสยาม ด้วยเหตุที่ท่าเรือปัตตานีไม่มีพฤติกรรมลักขโมย ปล้นสดมภ์ หรือฆาตกรรมเกิดขึ้นบ่อยๆ เหมือนที่ท่าเรือมะละกา ปัตตาเวีย และสยาม ทำให้ท่าเรือปัตตานีได้รับความนิยมจากพ่อค้าชาวต่างประเทศมากกว่าท่าเรืออื่นๆ ในเวลานั้น (Teeuw and Wyatt, 1970 : 20) นอกจากนั้นท่าเรือปัตตานียังเป็นท่าเรือคู่แฝด (sister port) กับท่าเรือฮิราโดะ (Hirado) ของญี่ปุ่น และเมืองท่าปัตตานีก็เป็นแหล่งซื้อขายสินค้าจากจีน เช่น ไหมดิบ ผ้าไหม เครื่องถ้วยชาม และสินค้าต่างๆ ซึ่งเป็นที่ต้องการของยุโรปในสมัยนั้น (Mohd, Zamberi

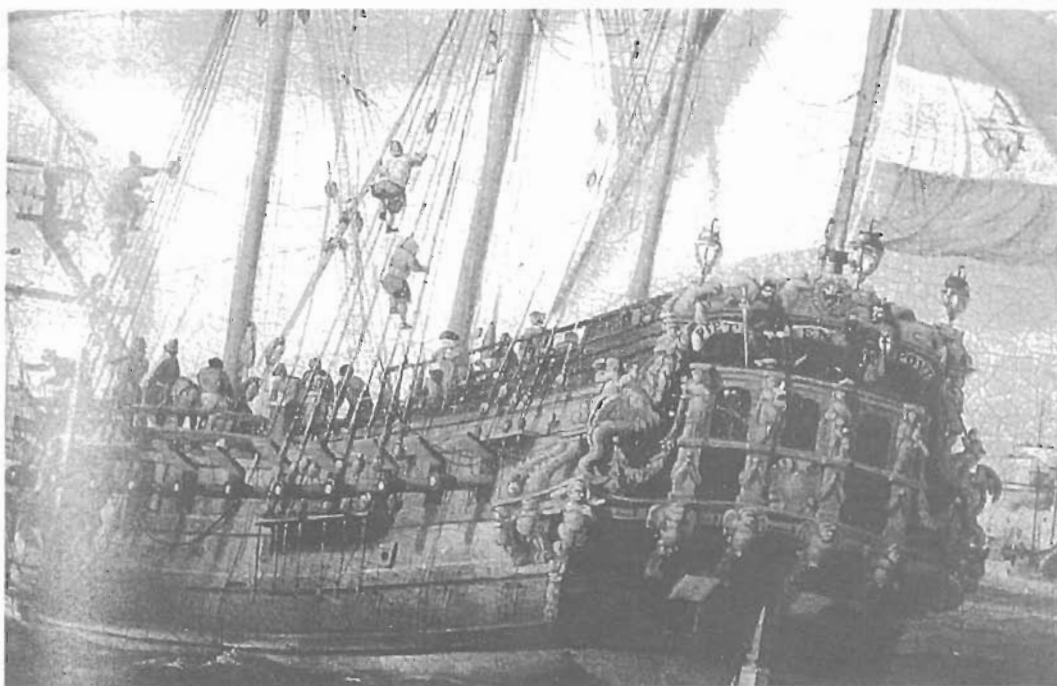
A. Malek, 1994 : 22, 24)

ในปี พ.ศ.2196 John Nieuhoff ชาวอังกฤษซึ่งเดินทางมาถึงปัตตานี ได้กล่าวถึงเมืองปัตตานีในสมัยนั้นว่า ประเทศปัตตานีเวลานั้นมีอำนาจทางการค้าขายดีกว่ายะโฮร์ และปาหัง หรือประเทศอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงปัตตานี อีกคนหนึ่ง คือ Manuel Godinho de Eredia ชาวโปรตุเกส กล่าวถึงปัตตานีว่าเป็นเมืองใหญ่และเป็นเมืองหลวงของชาวมลายูในสมัยนั้น (พุทธศตวรรษที่ 22) ต่อมาในปี พ.ศ. 2223 Nicholas Gervaise ชาวฝรั่งเศสกล่าวถึงเมืองปัตตานีว่า ในขณะนั้นเมืองอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับปัตตานีคือ ยะโฮร์ จัมบี และเคดาห์ ไม่มีอะไรที่แตกต่างกันมากนัก แต่ปัตตานีมีชื่อเสียงมากกว่าเมืองเหล่านั้นมากและเป็นที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์การค้าและรักษาเอกราชมาได้ จนเป็นรัฐที่สามารถปกครองตนเองได้อย่างเข้มแข็ง(Ahmad Fathy al-Fatani, 1994 : 31-32)

แม้ว่าในระบายนั้นปัตตานีต้องเผชิญกับการทำสงครามหลายครั้งกับรัฐต่างๆ ที่อยู่รอบข้างรวมทั้งสยาม รวมถึงปัญหาความขัดแย้งภายในราชวงศ์ปัตตานีเอง แต่ปัตตานีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ก็ยังเป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่ มีฐานะ

มั่งคั่งและมีอิทธิพลมากต่อชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายในสมัยนั้น การที่ปัตตานีรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของประเทศตะวันตกทำให้ปัตตานีมีความรุ่งเรืองทางการค้า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง มีการเปิดเสรีทางการค้ากับนานาประเทศในระบายนั้น จนกล่าวได้ว่าปัตตานีในขณะนั้นมีฐานะเทียบเท่าประเทศชั้นนำของโลกในเวลานั้น เช่น จีน ญี่ปุ่น ฮอลันดา และอังกฤษ (Mohd, Zamberi A. Malek, 1994 : 24)

ในหนังสือ Pengantar Sejarah Patani กล่าวถึงปัตตานีในช่วงปี พ.ศ.2193-2222 ว่า มีอาณาบริเวณตั้งแต่ตรังกานู กลันตัน ซิงกอร่า (สงขลา) พัทลุง จนถึงเขตติดต่อกับลิกอร์(นครศรีธรรมราช)การปกครองของปัตตานีสมัยนั้นเรียกกันว่า "นครปัตตานีบือซาร์" (Negara Patani Besar) บันทึกของ John Nieuhoff ในปี พ.ศ.2203 กล่าวถึงอาณาบริเวณในเขตปกครองของปัตตานีในขณะนั้นว่า อาณาเขตที่ได้ของปัตตานีติดต่อกับปาหัง (Pahang) ทิศเหนือติดต่อกับลิกอร์ (Legor) ลิกอร์สมัยนั้นถูกรวมเข้ากับสยาม ส่วนชื่อปัตตานีนั้นเอามาจากชื่อเมืองที่ตั้งอยู่ตรงละติจูด 7°50' ตัวเมืองตั้งอยู่ไม่ไกลจากทะเล(Ahmad Fathy

เรือสินค้าของบริษัท United East India Company (บริษัท V.O.C.) ของฮอลันดาที่เข้ามาทำการค้าย่านเอเชีย

ย่านตลาดจีนในเมืองปัตตานี ตลาดการค้าในช่วงรัตนโกสินทร์

al-Fatani, 1994 : 31)

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เมืองปัตตานียังเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญของชาวต่างประเทศ ดังที่ปรากฏในบันทึกของบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ ในปี พ.ศ.2221 ว่า

"...พระเจ้ากรุงสยามทรงสัญญาว่าจะยกปัตตานีให้เป็นถิ่นการค้าของเรา ปัตตานีเป็นที่ที่พวกคหบดีพยายามจะทูลขอสสิทธิทางการค้าจากพระองค์...เกาะนี้ยาว 12 ไมล์ และกว้าง 8 ไมล์ เกาะนี้สามารถเลี้ยงตัวเองและหากจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อยก็อาจจะเสริมแต่งให้เป็นแหล่งการค้าที่แข็งแรงแห่งหนึ่งขึ้นได้ เพราะเป็นเกาะที่มีกำแพงเชิงเทินและคูล้อมรอบซึ่งได้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการศึกครั้งก่อนอยู่แล้ว บางส่วนได้ชำรุดทรุดโทรมไปบ้าง ที่เกาะนี้ผลิตทองคำ และพริกไทยได้เป็นจำนวนมาก ทองคำและพริกไทยที่มีชื่อในประเทศอินเดียเป็นอันมาก ในสมัยก่อนเกาะนี้เป็นแหล่งการค้าแต่เพียงแห่งเดียวในย่านนี้..." (กรมศิลปากร, 2512 : 175)

จากเอกสารดังกล่าว ทำให้ทราบถึงสภาพของเมืองปัตตานีในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ว่า ลักษณะของเมืองมีกำแพงเชิงเทินและคูล้อมรอบ ส่วนพื้นที่ตั้งเมืองมีลักษณะ

เป็นเกาะ เพราะติดกับทะเล ด้านในมีแม่น้ำลำคลองล้อมรอบพื้นที่ขนาดยาว 12 ไมล์ กว้าง 8 ไมล์ ครอบคลุมพื้นที่ชายทะเลตั้งแต่ปากแม่น้ำปัตตานีไปถึงปากคลองยะหริ่ง ลึกเข้าไปตามลำน้ำปัตตานีถึงท้องที่อำเภอยะรัง อีกด้านหนึ่งจรดคลองกลางสาดเข้าคลองยะหริ่ง พื้นที่เกาะนี้เดิมคงเป็นเวียงน้ำใหญ่มาก่อนและคงกว้างลึกพอที่เรือใหญ่สัญจรไปมาได้สะดวก

เมืองปัตตานีในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 23 ปรากฏในเอกสารบันทึกการเดินทางของ Alexander Hamilton กับต้นชาวอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ.2261 ระบุว่า เมืองปัตตานีสมัยนั้นมี 43 แคว้น มีอาณาเขตรวมไปถึงกลันตันและตรังกานู มีเมืองท่า 2 แห่ง คือ กัวลาปัตตานี (Kuala Patani) และกัวลาบือเกาะฮ์ (Kuala Bekoh) พลเมืองของปัตตานีในขณะนั้น เฉพาะผู้ชายที่มีอายุ 16-60 ปี มีถึง 150,000 คน ตัวเมืองมีบ้านเรือนหนาแน่นมาก จากประจักษ์จริงถึงบ้านบานา เขากล่าวเปรียบเทียบว่า หากแมวตัวหนึ่งขึ้นเดินบนหลังคาบ้านเหล่านั้นจากราชวังจนถึงบ้านไกลสุดมันจะเดินต่อกันได้ตลอดโดยไม่ต้องลงเดินบนพื้นดินเลย (Teeuw and Wyatt, 1970 : 20)

สินค้าส่งออกของปัตตานีในเวลานั้นมีเกลือสัตว์เลี้ยง เช่น วัวและไก่ เครื่องเทศ ผลผลิตจากป่า เช่น ไม้จันทน์ หอมขาวและเหลือง หนังกสัตว์ เขาสัตว์ งาช้าง และอื่นๆ ส่วนสินค้าเข้า คือ เซรามิก เครื่องถ้วยชาม และผ้าจากจีน และญี่ปุ่น สาลีและไม้ทวนจากจามปาและกัมพูชา กายาน การบูร ติงงามจากบอเนียว buah pula และกานพลูจาก Ambon หากดูจากข้อมูลนี้แล้วแสดงอย่างเด่นชัดว่า การค้าขายของปัตตานีในพุทธศตวรรษที่ 22-23 ไม่เพียงแต่ครอบคลุมในคาบสมุทรมลายูเพียงอย่างเดียวแต่ครอบคลุมถึงประเทศในเอเชียในแถบอื่นๆ อีก เช่น อันนาม (Annam) เปอกู (Pegu) และเบงกอล (Benggala) (Ahmad Fathy al-Fatani, 1994 : 32) โดยเฉพาะการค้ากับจีนในพุทธศตวรรษที่ 23 นั้นมีความเฟื่องฟูมาก เนื่องจากเกิดปัญหาความแห้งแล้งในจีน ทำให้จักรพรรดิจีนยอมเปิดประเทศค้าขาย โดยเฉพาะสินค้าข้าวเป็นที่ต้องการของจีนมาก การค้ากับเมืองต่างๆบนคาบสมุทรมลายูจึงแผ่ขยายออกไปด้วย

โดยเฉพาะการค้าระหว่างฟูเกี้ยนกับปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอันมาก (วิลเลียม จี สกินเนอร์, 2529 : 16-17)

สินค้าที่มีการซื้อขายกันมากที่สุดที่ปัตตานี โดยมีการส่งออกไปต่างประเทศและนำเข้ามาจำหน่ายยังตลาดปัตตานี จากข้อมูลที่ Van Neck ชาวฮอลันดาบันทึกไว้เมื่อปีพ.ศ. 2144 ดังตารางที่ 1

สินค้าส่งออกของปัตตานีจากบันทึกของชาวตะวันตกและชาวจีน ซึ่งได้มีการศึกษาและรวบรวมไว้โดย J.W. Cushman และ A.C. Milner เสนอในตารางที่ 2

สินค้าส่งออกของปัตตานีที่ปรากฏในบันทึกของชาวต่างประเทศนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลผลิตของปัตตานีเอง อีกส่วนหนึ่งได้จากการรวบรวมและการทำการค้ากับเมืองอื่นๆ ในแถบนี้ ตัวอย่างเช่น ข้าวและผลไม้ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของปัตตานีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ข้าวของปัตตานีเป็นสินค้าที่ส่งไปถึงอาหรับและเปอร์เซียดังที่ปรากฏใน Tarikh Petani ว่า

ตาราง 1 รายการสินค้านำเข้าและส่งออกที่ปัตตานี

ประเทศผู้ค้า/พ่อค้า	สินค้านำเข้า	สินค้าส่งออก
มะละกาและยะโฮร์	ผ้าอินเดีย ผ้าลินิน	ข้าว เกลือ ปศุสัตว์ สัตว์ปีก เสบียงอาหาร
ชาว	ไม้จันทน์	-
บอร์เนียว	ทาส การบูร สาคุ ชัน	เหล็ก ทองแดง
สยาม	ทองคำ ข้าว เกลือ ดินบุก	ผ้าอินเดีย พริกไทย
กัมพูชา/จัมปา	ทาส ปศุสัตว์ ไม้ calamba	-
จีน	ไหมดิบ เครื่องถ้วยชาม เหล็ก ทองแดง	พริกไทย การบูร ไม้จันทน์ ชัน เขาสัตว์
ญี่ปุ่น	ดาบญี่ปุ่น ทองแดง ไม้แกะสลักจากจีน	หนังกวาง ดินบุก ไหมจีน
ฮอลันดา	ผ้า กระจก มีด	พริกไทย ไหมจีน เครื่องถ้วยชาม
อังกฤษ	ผ้าอินเดีย	พริกไทย

ที่มา : Bougas, W.A., 1994. The Kingdom of Patani Between Thai and Malay Mandala. Selangor : Institut Alam dan Tamadun Melayu, p.44.

ตาราง 2 รายการสินค้าส่งออกที่สำคัญของปัตตานี

บันทึกของชาวตะวันตก	บันทึกของชาวจีน
หนังสือแร่ตะกั่ว	ข้าว เหล็ก แร่ตะกั่ว
ทองแดง งาช้าง ช้าง	ขนนกยูง เนื้อหวาน
ยาคำ ไหม กำยาน	เนื้อกวาง เนื้อช้าง
หนังสือกาเรห์ วัว	ยาคำ พริกไทย หมาก
น้ำผึ้ง หมาก	หูลงลาม กุ้ง
ทวย อ้อย	

ที่มา : Mohd, Zamberi A. Malek. 1994. Patani Dalam Tamadun Melayu. Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka, p.27.

"...ปัตตานีมีชื่อเสียงในเรื่องการปลูกข้าว ขณะนั้นปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยผลไม้มานานาชนิดชาวอาหรับนำผลผลิตไปยังประเทศอาหรับ ชาวเปอร์เซียก็นำข้าวสารกลับไปถวายราชาเปอร์เซีย..." (กูอารีเฟน บิน กูจิ, ม.ป.ป. : 43)

ในบันทึกของ Wang Ta Yuan ชาวจีนซึ่งเดินทางมาสู่ย่านทะเลใต้ในปีพ.ศ.1873 และพ.ศ.1883 กล่าวถึงสินค้าของปัตตานีสัมัยลังกาสุกะว่า

"...ผลผลิตของเมืองนี้ ได้แก่ งาช้าง นอแรด ไม้กฤษณาชนิดต่าง ๆ ได้แก่ สุ จาน และเงง (Su, Chan และ Cheng) และการบูร พ่อค้าต่างชาติซื้อขายเหล็ก ข้าว เส้นไหม ภาชนะเคลือบและสินค้าอื่น ๆ...เหล่านั้นทำมาจากข้าวเหนียวหมัก..." (Wheatley, 1961 : 68)

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-25 ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของปัตตานี แหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของปัตตานีอยู่บริเวณที่ราบเดลต้าปัตตานี (Pattani Delta Plain) ตั้งแต่อำเภอยะรังลงมาจนถึงอำเภอเมือง อำเภอหนองจิก อำเภอยะหริ่ง อำเภอมายอ และบางส่วนของอำเภอบานาเระ และอำเภอโคกโพธิ์ โดยเฉพาะหนองจิกเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญในสมัยนั้นจนกล่าวกันว่า หนองจิกเป็น "อู่ข้าวอู่น้ำ"

ของเมืองปัตตานีเนื่องจากมีพื้นที่นาที่อุดมสมบูรณ์ เอกสารชิ้นสำคัญที่กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำปัตตานีปรากฏในรายงานเรื่อง On the Patani (Cameron, 1883) ซึ่งกล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำปัตตานีตั้งแต่ปากแม่น้ำไปจนถึงต้นน้ำปัตตานีแถบเขตแดนเปอร์กในปีพ.ศ.2424 ตอนหนึ่งความว่า

"...แม่น้ำปัตตานีมีเคลด้าที่อุดมสมบูรณ์ ในจำนวนปากน้ำเหล่านี้ ปากน้ำที่มีความสำคัญที่สุด คือ กัวลาตุง (Kuala Tujung) ซึ่งมีชื่อเรียกด้วยกัน 3 ชื่อ คือ ตุง ดาวา และหนองจิก (Tujung, Tawar และ Nuachi) แม่น้ำตุงเคยเป็นแม่น้ำสายหลักมาก่อน...การเดินทางทางน้ำจากปัตตานีถึงกัวลาหนองจิกผ่านเส้นทางเป็นท้องทุ่งนาที่กว้างใหญ่ มองเห็นรวงข้าวสีทองปลิวไสวเป็นทิวแถว.." (Cameron, 1883 : 123-124)

ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองหนองจิก แหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของปัตตานีได้รับการกล่าวถึงในบันทึกของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งที่เสด็จตรวจราชการหัวเมืองปัตตานีในปีพ.ศ.2439 ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเมืองหนองจิกว่า "...เป็นแหล่งข้าวนาดีที่หาที่เปรียบได้..." อย่างไรก็ตามเมื่อได้มีการขุดคลองลัดคือ คลองใหม่ หรือ คลองสุโงบารู ใกล้เขตแดนรอยต่อระหว่างอำเภอหนองจิกกับอำเภอยะรังให้แม่น้ำปัตตานีไหลตรงไปยังอ่าวปัตตานีโดยไม่อ้อมผ่านเขตอำเภอหนองจิก ทำให้แม่น้ำปัตตานีสายเดิมและแม่น้ำสาขาคือ แม่น้ำหนองจิกค่อยๆ กลายเป็น "คลองแห้ง" หรือ "คลองตาย" ไปในที่สุด ที่นาที่เคยได้รับธาตุอาหารและน้ำป่าในฤดูฝนจนได้ชื่อว่าเป็น "นาดี" ก็ค่อยๆ หมดสภาพความอุดมสมบูรณ์ไป ประกอบกับระหว่างปีพ.ศ. 2517-2518 กรมชลประทานได้เข้ามาพัฒนาพื้นที่ชายทะเลโดยการขุดคลองระบายน้ำในเขตอำเภอเมืองและอำเภอหนองจิก ในช่วงที่ยังไม่ได้สร้างประตูควบคุมน้ำ น้ำทะเลไหลรุกเข้ามายังคลองระบายน้ำแพร่ซึมเข้าสู่พื้นที่นาทั่วหลายแห่งจนใช้เพาะปลูกไม่ได้ ในที่สุดพื้นที่นาของอำเภอหนองจิก ส่วนใหญ่จึงเป็นที่ดินเค็ม ดินเปรี้ยว กลายเป็น "นาร้าง" มาจนถึงทุกวันนี้

เกลือ สินค้าสำคัญที่ผลิตเพื่อการค้าที่ปัตตานีมาเป็นเวลานาน

ในด้านเศรษฐกิจการค้าต่างประเทศของปัตตานีได้เปลี่ยนไปเช่นกันกล่าวคือความรุ่งเรืองของปัตตานีล่วงมาถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เริ่มปรากฏเหตุการณ์หลายอย่างที่สื่อเค้าให้เห็นว่า ยุคทองของปัตตานีกำลังเสื่อมลง อำนาจทางการเมืองในการปกครองตนเองของปัตตานีค่อย ๆ หดไป เช่นเดียวกับความรุ่งโรจน์ทางการค้าก็ค่อย ๆ ชบเซาลง ความวุ่นวายแย่งชิงอำนาจในราชสำนักเกิดขึ้นบ่อยครั้ง พ่อค้าบางส่วนได้เปลี่ยนแหล่งการค้าไปยังที่อื่นที่เจริญและปลอดภัยกว่าปัตตานี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา ปัตตานีถูกแย่งทำเลค้าขายใหม่โดยยะโฮร์ อาเจห์และบันดุง ตามมาด้วยมะละกาและบาตาเวียซึ่งอยู่ภายในอำนาจของฮอลันดาในเวลานั้น ในที่สุดท่าเรือปัตตานีเริ่มโศกเดี่ยว และถูกทอดทิ้งไปอย่างเงียบเหงา ด้วยเหตุที่ปัตตานีรุ่งเรืองขึ้นจากการค้าทางทะเล ดังนั้นเศรษฐกิจของปัตตานีจึงขึ้นอยู่กับการค้าขาย ความชบเซาทางเศรษฐกิจของปัตตานีใน

ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 และต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ทำให้ท่าเรือและตลาดการค้าระดับนานาชาติของปัตตานีลดสถานะลงเหลือเพียงศูนย์เศรษฐกิจระดับท้องถิ่นเท่านั้นความคดค่างทางเศรษฐกิจของปัตตานีรวมถึงปัญหาการเมืองภายในราชสำนักและความพยายามของสยามที่จะหาจังหวะช่องว่างเพื่อเข้าปกครองปัตตานีอย่างเบ็ดเสร็จทำให้ชาวเมืองปัตตานี พ่อค้าและผู้รู้สาขาต่าง ๆ อพยพหลบหนีไปจากเมืองปัตตานีเป็นจำนวนมาก ปัตตานีในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 จึงเหลือสถานะเพียงชุมชนเกษตรกรรมที่ประชาชนส่วนใหญ่ยากจน ความเป็นศูนย์กลางการค้าและท่าเรือนานาชาติระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-23 เหลือเพียงอดีตที่เกือบจะไร้ร่องรอยหลักฐานให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา เช่นเดียวกับลังกาสุกะ อาณาจักรโบราณก่อนกำเนิดเมืองปัตตานีซึ่งเจริญรุ่งเรืองอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 7-21 ก็เกือบจะถูกลืมเลือนไปแล้วเช่นกัน

บรรณานุกรม

- กูอาร์เฟนบิน กูจี. ม.ป.ป. "Tarikh Petani" ใน *ชีวประวัติ ชัยคุ ดาวูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลฟาตอนี*. หน้า 20-44
 ยะลา : ศูนย์อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชายแดนภาคใต้
- กรมศิลปากร. 2512. *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2*.
 กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
- วิลเลียม จี. สกินเนอร์. 2529. *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา
 สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์แห่งประเทศไทย
- Ahmad Fathy Al-Fatani. 1994. *Pengantar Sejarah Patani*. Alor Setar : Pustaka Darussalam.
- Bougas, Wayne A. 1988. *Patani Selama Pemerintahan Raja Ijau (1584-1616 A.D.)*. Agustus 1988,
 34 p.
- Bougas, Wayne A. 1994. *The Kingdom of Patani Between Thai and Malay Mandala*. Bangi :
 Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Cady, John f. 1964. *Southeast Asia : its Historical Development*. New York : Mc Graw-Hill.
- Cameron, W. 1883. "On the Patani", *Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society* .
 Vol. 11. June 1883. pp. 123-142.
- Modh, Zamberi A. Malek. 1993. *Umat Islam Patani Sejarah dan Politik*. Shah Alam : HIZBI
 Sdn. Bhd.
- Mohd, Zamberi A. Malek. 1994. *Patani Dalam Tamandun Malayu*. Kuala Lumpur : Dewan.
 Bahasa dan Putaka.
- Teeuws, A. and D.K. Wyatt. 1970. *Hikayat Patani The Story of Patani*. The Hague : Martinus
 Nijhoff.